

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1577-1601	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 159.922-053.6:613.83

Оригинални научни рад
Примљено: 30.9.2009.

Бојана Димитријевић
Филозофски факултет
Ниш

ПРОКРИМИНАЛНЕ ВРЕДНОСТИ АДОЛЕСЦЕНТНИХ НАРКОМАНА

Резиме

Почетна дилема од које је кренуло наше истраживање била је да ли се адолесцентни наркомани од ненаркомана адолесцената могу диференцирати преко аспекта њиховог система вредности названог прокриминалним вредностима. Потреба за испитивањем прокриминалних вредности младих у нашем истраживању има своје извориште у свакодневном клиничком раду са адолесцентном популацијом. Специфичности њиховог система вредности, често недовољно диференцираног и недовољно докучивог у клиничком испитивању личности, наметнуо се као могући начин за диференцијацију наркоманске од ненаркоманске адолесцентне популације. Истраживање је, дакле, обухватило адолесцената између седамнаест и двадесет седам година који смо узели као могући оквир адолесцентног психолошког лутања и изграђивања. Не улазећи у каузалност и долажење до одговора на питање да ли прокриминалне вредности условљавају зависнички стил понашања, или се кроз зависничко понашање формирају прокриминалне вредности, ово истраживање је имало за циљ утврђивање разлике у нивоу прокриминалних вредности код основне, групе адолесцентних наркомана и контролне, ненаркоманске групе адолесцената. Уз то су упоређиване демографске карактеристике и неке специфичности личне историје које би такође могле указати на неке тачке диференцијације. Утврдили смо да велике разлике у прокриминалним вредностима између наркоманске и ненаркоманске популације у нашем истраживању нема, тј. да није модалитет и интензитет прокриминалних вредности оно што их доминантно диференцира. Значајне разлике у односу према родитељима, склоности злоупотреби цигарета и постојању психичких сметњи само су неки од фактора које можемо сматрати елементима који су вези са зависничким понашањем. Из налаза истраживања можемо рећи да је просечан припадник испитиване наркоманске популације хипериндивидуалиста, према мерилима прокриминалних димензија, и то све изразитије са годинама наркоманског стажа.

Кључне речи: прокриминалне вредности, хипериндивидуализам, зависничко понашање, адолесценти

dimitrijevic.bojana@gmail.com

Вредности, Вредносне Оријентације и Системи

Вредносна оријентација је термин из социјалне психологије и психологије личности. Односи се на смерове вредновања, позитивних и негативних, појава претежно друштвеног порекла (Крстић, Д. 1988). Збир појединачних вредносних оријентација из области материјалних, здравствених, моралних, политичких, духовних и других вредности, даје слику о стварним друштвеним оријентацијама. Скуп вредновања има своју унутрашњу доследност, која вредности повезује у целовити систем. У динамици живота, те вредности нису увек строго изведене, а у случају поремећаја личности и друштва може доћи до структурних одступања у вредносном систему.

Вредности су појам разматран не само у психологији, већ и у социологији, филозофији, економији и другим наукама (Звонаревић, М. 1978). Оне подразумевају вредносни однос појединца према одређеним класама појава, односно диспозицију за одношење према тим појавама (Хавелка, Н. 1990)

Проблем вредности различити аутори различито вреднују, од придавања изузетно великог значаја, до његовог обезвређивања на термин без правог значаја. Најекстремнији став заузима Скинер као представник С-Р гледишта који се првенствено бави вероватноћом понављања одређене врсте понашања, док менталистички појмови, а у оквиру њих и појам вредности, који се не могу непосредно посматрати, немају научну вредност. С друге стране, Олпортов персоналистички приступ претпоставља да је формирање будућности неке особе примарно засновано на њеним личним вредностима (Поповић, Б. 1977).

Значајан је Рокичев покушај објашњења питања вредности, у оквиру кога он разликује инструменталне вредности (које одређују моралност, меродавност и квалитет понашања) од терминалних вредности (које се односе на братство, духовни мир итд.). Може се рећи да већина аутора вредности види као присилу наметнуту друштвеним захтевима, а њихова мотивациона функција се огледа у нашим стремљењима и тежњама.

Интересовање за појам вредности наметнуло се од Другог светског рата заједно са буђењем интересовања за личност преко радова најпре психоаналитичара а касније неоаналитичара и аутора других праваца. Насупрот Фројду који вредности види као кодекс понашања преузет од родитеља, Карен Хорнај истиче одлуку саме личности о преузимању или формирању вредности која је део њеног стваралачког процеса. У радовима К.Голдштајна, К.Роджерса и Маслоу, бављење подручјем мотивације значајно је обухватило и појам вредности као значајан аспект тежње ка самоостварењу и постизању психичког здравља.

Особине и функције вредности

Уз појам вредности, независно од теоријског опредељења, наводе се неке битне особености као што су (Петровић, 1973):

1. Вредности представљају преференце између различитих објеката.
2. Вредности се изводе из субјективног вредновања објеката, из понашања, то су логички конструкти а нису конкретни објекти диступни посматрању.
3. Избори су организовани у хијерархијски однос који је постављен сходно важности која им се придаје.
4. Вредности су трајне и доследне.
5. За вредност је везана пожељност и доживљај оправдано-сти, утолико већи уколико се личне и опште друштвене вредности више слажу.
6. После физиолошких потреба, вредности имају највећу динамичку, мотивациону снагу, па се могу дефинисати преко степена енергије уложене у њихово остварење.
7. По мишљењу већине аутора, вредности су свесне категорије које појединац заступа

Преко вредности, омогућено је: процењивање исхода (добрих/лоших, вредних/безвредних) и доношење на има заснованих одлука, регулисање конфликта, процењивање моралних норми група и појединаца, као и предвиђање понашања одређеног субјекта.

О прокриминалним вредностима

Скуп специфичних, прокриминалних вредности, везује се за тзв. субкултуру криминалитета - може се очекивати да се оне могу тражити и наћи и међу некриминалним, али по социјалним нормама неприлагођеним, девијантним субгрупама. Нека истраживања у својим резултатима наводе високу повезаност криминалитета и употребе дроге и наркотика (Kranzler H.R. 1994) где се имплицитно претпоставља поремећен или различит од уобичајеног систем вредности зависника. У литератури се може наћи и класификација токсикомана у оквиру делинквентских група која се издваја као подгрупа пасивних преступника (Хајдуковић Ч, 1981). Претпоставља се могућност да код девијантних субгрупа и појединаца постоје "посредне вредности" (Радовић, Кнежевић, Кузељевић 1993) које омогућавају да се оствари задовољство и корист, тј. да се не ради о потпуном одбацивању вредности. Како би означили систем вредности појединих друштвених, делинквентних али не само делинквентних, група, теоретичари користе термине "подкултура" или чак "контракултура" уколико је у питању конфликтни однос, када су многе вредности специфично контрадикторне вредностима доминантне културе (Петровић

М.1973.) "Девијантна" понашања постају вредности, односно пожељна са становишта одређених ужих група. Ова врста вредности за нас представља посебан изазов јер полазимо од претпоставке да би могла специфично пребојити укупан систем вредности субкултуре адолесцентних наркомана.

И претпоставке овог истраживања, засноване базично на емпијским подацима, без ослањања на неки шире прихваћени концепт вредносних оријентација и система, пре свега се односе на очекивање да је у основи склоности наркоманској зависности склоп специфичник, прокриминалних вредности које субгрупу наркомана значајно диференцирају од ненаркоманске адолесцентне популације.

Наркоманија

Историјат

Интересовање младих за догу било је предмет многих истраживања код нас и у свету – иако су човекова искуства са дрогом присутна и позната хиљадама година, злоупотреба дрога заиста постаје велики и озбиљни светски проблем тек у двадесетом веку. Већина резултата показује да је оно у сталном порасту, да број уживалаца свакодневно расте али и да је старосна граница за прва искуства са дрогама све нижа. Такође није редак случај да особе дођу у контакт са дрогом, па и да прерасту у зависнике, у каснијим тридесетим годинама, иако се сматра да је доба одраслости период када је већ превазиђена оваква "опасност" уласка у свет наркотика. Последице уласка у свет зависности су вишеструке, при чему се запажају здравствене, социјалне и свакако психолошке, које су карактеристичне за сваку индивидуу али имају и заједничке именитеље о којима ће нешто касније бити речи.

Почетак модерног наркоманског покрета везује се за 1960. годину, али тада још појединачни случајеви злоупотребе дроге нису озбиљно схваћени, нити су разматрани битни фактори у настанку ове појаве, јер се на наркоманију гледало као на проблем појединачне личности, специфичност капиталистичког друштва и последицу „духа времена“. Тек касније се почело гледати на ову појаву као последицу одбацивања система вредности стерилних генерација и шитрк друштвеног уређења у оквиру свог бинта и потребе за тражењем алтернативне стварности.

Узимање хероина значајно је променило слику наркомана – за разлику од претежно пасивних уживалаца опијума, хероиномани су показивали интолерантност, агресивност, па и склоност криминалним активностима. Обично се склоност вршењу криминалних радњи повезивало са неопходношћу набавке материјалних средстава за набавку дроге, што је посебно видљиво код деце из материјално слаби-

је стојећих породица. Према показатељима из статистика, наркомани ретко врше брутална насилничка дела да би дошли до дроге, па се из тога обично извлачи закључак да је реч о неагресивним одобама којима је криминално дело само средство за постизања циља- задовољења потребе за дрогом. Тзв. Породични криминал је најчешћи пут прибављања новца, све док се на тај начин могу задовољити потребе зависника – продавањем вредности из куће или узимањем породичне уштеђевине. Други облици криминала најчешће су наредна степеница на путу прибављања дроге, па се често дрога препродаје, рецепти фалсификују, обијају се апотеке или се врше тешке крађе при чему су, уколико наиђу на отпор, спремни и на агресивно понашање. Велики број истраживања указује на значајну повезаност узимања дроге и упуштања у извешее криминалних радњи, нарочито код малолетника. Кривична дела обично се сврставају у једну од следеће две групе: извршење кривичног дела под дејством дроге, када ослабљеност моралних контрола олакшава извршење дела; друга врста кривичних дела врши се када зависник осећа грозничаву потребу набавке и узимања дроге, па је кривично дело средство за обезбеђивање финансија. У њиховом извршењу практично не постоји планирање за извршење, већ се извршавају кад се укаже прилика, стихијски. Кривична дела извршена под дејством дроге обично имају насилнички карактер и јачу импулсивност при њиховом извршењу. (<http://www.pobjeda.co.me/citanje.php?datum=2007-06-05&id=119499>)

Евидентирани наркомани најчешће су млађе особе. Европска унија у Бриселу је 1996.године у свом годишњем извештају, објавила да свака пета особа између 18 и 35 година има искуство са марихуаном, а да око милион особа узима хероин. И истраживања рађена на домаћем терену, у бившој Југославији (Кораћ 1980, Букелић 1981, Фридман, Деспотовић 1985), дала су сличне податке: да је већина наркомана мушког пола, старости 18-23 године, да потичу из породица средњих друштвених слојева, из групе средњошколске и студентске омладине. Почињу да узимају дрогу најчешће између 16. и 18.године, претежно опијате, канабис и халуциногене дроге. Њихове психолошке карактеристике (Бергер, 1971) су: обично просечна интелигенција, просечни ка ниским стваралачким потенцијалима, емоционална равнодушност и јако изражена криза идентитета (према Шепаровићу, 1981).

Према најновијим подацима који се могу наћи у последњих неколико година, у Србији егзистира око 100.000 зависника од опојних дрога – прави број је тешко одредити, будући да је много мањи број званично регистрованих од реално постојећег броја, пошто се региструју само они који су затражили лекарску помоћ. Процењује се да у Београду дрогу конзумира више од 30 000 особа, у Нишу и Новом Саду око 10 000. (http://www.blic.rs/stara_arhiva/arhiva/2006-06-28/strane/svet.htm). Већина зависника су малолетници (71одсто), а трећина су деца (од 11 до 14 година). Процењују се да сваки наркоман

ман током свог зависничког стажа „повуче“ за собом још 3-5 здравих младих особа. (<http://www.svedok.rs/index.asp?show=6762>). Према првом европском истраживању о употреби цигарета, алкохола и других дрога, које је 2008. године спроведено на узорку од 6.500 ученика прог разреда средњих школа у Београду, Нишу и Новом Саду, сваки десети (око 12 одсто) је бар једном у животу користио неку психоактивну супстанцу, не рачунајући тзв ЛБ “лаке дроге”, марихуану и хашиш. (<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Svaki-deseti-uchenik-probao-drogu.lt.html>)

Појам и одређење наркоманије

Под дрогом се подразумева било које средство које ствара зависност и пропадање организма уз промене у психолошком стању. Према Светској здравственој организацији, дрога је свака супстанца која унесена у организам може да модификује једну или више функција.

Токсикоманија се може дефинисати као тежња ка узимању супстанце које имају токсично дејство на организам и на које се ствара физиолошка и психолошка зависност. Углавном се односи на уживање друштвено више-мање прихваћених дрога, посебно дувана и алкохола, иако се овај израз некада преклапа са наркоманијом и зависношћу (Крстић, 1988).

Зависност (од наркотика). Израз потиче од грчке речи *Наркетупост*, обамрлост. Светска здравствена организација (СЗО) препоручује да се овим термином замене двосмислени термини »токсикоманија«, »навика«, »привикнутост«. Зависност се овде дефинише као неодољива потреба за узимањем неког наркотика, чије обустављање изазива психичке тегобе и / или физичке поремећаје, као жеља за периодичним или непрекидним узимањем неке супстанције, да би се постигло уживање или отклонило осећање нелагодности. Психичка зависност се одликује неодољивом жељом за поновним узимањем наркотика и није нужно праћено тенденцијом ка повећању дозе, нити долази до апстиненцијског синдрома уколико се престане с узимањем датог наркотика. (Поро, 1990).

Зависност од супстанце је, према ДСМ-IV, група когнитивних, бихејвиоралних и психолошких симптома које индикују да особа наставља са употребом супстанце, упркос значајним проблемима повезаним са њеном употребом. Јавља се образац поновљеног самодавања које обично резултира толеранцијом, апстиненцијалним сметњама и компулзивним узимањем дрога. Дијагноза зависности од супстанце може се применити на све класе супстанци осим кофеина.

Поремећаји повезани са опијатима. Опијати се прописују као аналгетски, анестетички, антидијареични агенси или супресори кашља. ХЕРОИН је један од најчешће злоупотребљаваних дрога ове

класе и обично се уноси ињекцијом, иако се може пушити или уносити преко носа, када се може набавити веома чист хероин.

Зависност од опијата. Зависност од опијата укључује знакове и симптоме који одражавају компулзивно, пролонгирано, само-давање опијатских супстанци које се не користе у медицинске сврхе, а ако постоји генерални медицински услов који захтева опијатски третман, користе се у дозама значајно већим него што је потребно за олакшавање бола.

Злоупотреба опијата. Може доћи до легалних проблема као резултат понашања током интоксикације опијатима или због прибегавања илегалним изворима прибављања. Особе које злоупотребљавају опијате типично користе ове супстанце мање често него они који развијају зависност и не развијају значајну толеранцију, нити показују апстиненцијалне сметње.

Према савременим концепцијама Светске здравствене организације (СЗО), наркоманија није јединствена болест већ низ различитих дијагностичких јединица, чији је заједнички именитељ дрога у ширем смислу.

Теорије о узроцима наркоманије

Социјалне теорије тумаче наркоманију као одговор на притиске који потичу из социјалних промена у савременом друштву (Петровић 1998). Нпр. на наркоманију међу младима се може гледати као на специфичан израз недозвољавања да се иде напред у нашој актуелној социјалној клими -тзв. „повлачење из система кроз дрогу“, или као демонстрација неслагања са животним стилем који намећу култура и уређење.

Интеракциона теорија сматра да у основи одлучивања да се узме дрога стоји дружење са особама које већ узимају дрогу. То подразумева подршку од група истомишљеника где је узимање дроге део очекиваног понашања, паралелно са прихватањем трендова у музици, одевању и активностима за разоноду (Петровић 1998). Њему је у почетку потребна подршка других да би формирао систем вредновања дроге и њеног узимања, избора технике и евалуације искуства, иако касније може функционисати изоловано од групе истомишљеника. Интеракциона теорија потенцира условљавајући модел понашања, док с друге стране, теорије личности сматрају да је употреба забрањених средстава један од индикатора психолошког поремећаја.

Теорије личности у жижу стављају психолошке потребе. Неке од њих полазе од тога да људи са осећањем интензивне несигурности имају у основи емоционалне проблеме и неуротске конфликте који их предосређују да се опредељују за вештачка помагала, у која спада и дрога. Овако посматрано, персонална теорија је супротна интеракционој (Петровић 1998).

Како наркоманија у својој суштини представља „широку лепезу поремећаја у складу са многобројним варијаблама“ (Петровић 1978), упркос привлачности сваке од ових теорија појединачно, ни једна није у стању да изоловано пружи одговор зашто неко узима дрогу. Гилмер тврди да „не постоји јединствени узрок или јединствени низ стања који јасно воде у зависност према дрогама, јер се наркоманија среће у свим социјалним и економским класама“ и међу свим варијететима личности.

Ако би се разматрало питање „типа« наркомана, може се рећи да највећи број послератних наркомана спада у тзв. реактивне типове, јер се њихово опредељивање за дроге ствара као одговор нормалног адолесцента на притиске везане са рашћењем или представља посебну побуну и потребу за прихватањем од генерацијски исте групе (Рау, 1972). Овде наркоманија није симптом индивидуалне психопатологије, већ је симптом социјалне патологије и потребе нове културе и филозофије младих, који пропагирају културна искуства и тренутна задовољства.

Други тип представља „примарна“ наркоманија- дрога олакшава прилагођавање личности, у оквиру хаотичног унутрашњег менталног живота, у којем се налази млада особа. Доживљавање неуспешности на личном плану је важан фактор, који може довести до истовремене појаве наркоманије и депресије. Овде се узимањем дроге настоји да се појача социјабилност, подстиче елан и расположење, ради релаксације и из спиритуалних разлога (Петровић 1998).

Упркос чињеници да је наркоманија мултифакторијално изазвана болест, личност остаје кључни фактор - не само што у себи носи детерминанте наркоманске склоности, већ је и сама подложна мењању и трансформацијама у контакту са дрогом (Петровић 1988). Узрок зависности је, дакле, може се рећи посебна структура личности и посебна „идеологија“ адолесцентних наркомана, а сама дрога је коетиолошки чинилац зависности.

У мноштву теорија које покушавају да објасне употребу дрога, веома занимљива је Мертонова теорија аномије. Када се говори о аномији, она може бити схваћена и као стање без норми и као стање конфузије и алијенације.

Термин аномија се у модерној социолошкој науци уобичајено користи на три начина:

- Најчешће (по схватању француског социолога Емила Диркема (E. Durkheim, 1958-1917) као социјално стање, карактерисано општим сломом или одсуством норми које управљају понашањем групе или појединца (дезинтеграција норми и вредности).
- Понекад као персонална дезорганизација, која се карактерише као лично осећање отуђености од његових норми.

- Као социјално стање, са нормама које се драматично сукобљавају и повлаче насилничко понашање неких група.

Диркем, који сматра да је аномија стање које најчешће не резултира из потпуног одсуства норми, већ далеко чешће из истовремено присутних конфликтних норми, подвлачи четири карактеристике аномије:

- Недостатак интеграције са значајним референтним групама.
- Неспособност процене праве границе у односу на реалне могућности, при покушајима да се постигне одређени циљ.
- Високе статусне аспирације.
- Низак ниво самопоштовања.

У савременом свету расте бојазан да је стање "без вредности", без јасних циљева, једна од највећих опасности.

Преморбидна личност наркомана

У преморбидној личности адолесцентног наркомана, поред спољних фактора који играју улогу у развоју и формирању личности, од важности су примарне црте личности, биле оне конституционално дате или стечене у најранијим развојним фазама личности. На жалост, још увек нису откривени фактори који би били карактеристични само за наркомане и који се не би налазили и код осталих личности. (Петровић, 1998). Ипак постоје неки критеријуми који могу да упозоре на могућу опасност од будућег патолошког развоја. Истраживачи који су успели да утврде да је највећи број наркомана, још пре употребе дроге, био обележен неком психопатолошком карактеристиком – као незреле личности, неуротичари, депресивни или психопате. Многи млади људи, који испољавају мало веровања у будућност и имају сиромашну визију себе у будућности, окрећу се илузорном свету дроге који се налази у унутрашњој човековој стварности (Крамер 1975).

Неки аутори, као значајно за преморбидну личност наркомана, на прво место стављају његов импулсиван карактер, па Fenichel сврстава наркоманију у неурозу нагона а преморбидну личност схвата као одлучујући фактор у њеном настанку (Петровић, 1998). Наркоманија представља својствен израз неусклађености и неприлагођености личности. Многе анализе наркомана указују на њихову приврженост нарцисоидном и пасивном стању, њиховој оралној зависности од спољашњих графикација, њихову крајњу потребу за задовољством. Првобитна личност наркомана почиње, током наркоманског стажа, да се мења, па психичка неусклађеност постаје све израженија (Montoya, Naertzen, Hess 1995).

У потреби да се систематизују извесна сазнања, упркос већ наведеном ставу да се структуре личности наркомана могу веома разликовати, уочено је да се наркомани регрутују из једне од следеће

три подгрупе (Петровић, 2000), које карактеришу специфични облици понашања:

- неадекватне личности код којих је стално присутно осећање инфериорности и несигурности. Анксиозност и инхибиције спутавају њихов бунт.
- неагресивни, емоционално незрели, пасивни и зависни, са непревазиђеним доминантним нарцистичким моделом понашања.
- Нестални, изразито заинтересовани за спољне сензације и вештачка узбуђења, претерано безбрижни и без анксиозности и без гриже савести. Склони су агресивним облицима понашања.

У литератури се често наводе схватања да постоје типови особа посебно склоних да постану наркомани. С друге стране, наркоманија младих се не може свести само на индивидуалне психолошко-психијатријске узроке. Поред индивидуалних, мора се у светлу масовности наркоманија у свету, разматрати чињеница о еколошким и другим узроцима.

Личност хроничног наркомана

Пошто се у неком степену већ јави зависност, испитивања личности тестовима показују да постоје сличности у цртама личности са групама неуротичних особа, алкохоличара и делинквената. То је још један доказ да сличне структуре личности не воде и сличним видовима понашања. У психолошком смислу, наркомани су изразити представници опште кризе веровања, код којих је дошло до слома целог система веровања и његове дезинтеграције, што ствара неподношљиво психолошко стање и води у „бекство свести“ (Крстић, 1988).

Дугогодишњег наркомана карактеришу физичка оронулоост и духовно сиромаштво, са све упадљивијим смањивањем индивидуалних разлика и одређене „нивелације“ са осталим припадницима наркоманске групе (Петровић, 2000). Вероватно се због тога, у ранијим периодима, наркоманима са терапеутског аспекта прилазило на јединствен начин, што је наравно, доводило до неуспеха у највећем броју случајева. Доминантна карактеристика личности просечног дугогодишњег наркомана, по налазима неких аутора је инфантилност (Милбауер, 1972). Како је у свим својим размишљањима и активностима управљен на себе, неспособан је зрело и адекватно да комуницира са другима и неспреман да преузме одговорност за своје поступке. Захтеви реалности премашују његове адаптивне способности, што на први поглед не мора бити уочљиво, па често пати од недостатка самопоштовања, несигурности и недовољности и запада у депресију. Дрога компензује многа лишавања, у вези са базичном не-

способношћу наркомана да доживе задовољење својих потреба кроз уобичајене социјалне активности (Петровић, 1998).

Адолесцентна наркоманска група ретко може отворено да призна своју тежњу за слободом, љубављу и одбацивањем компромиса према обавезама, већ може да реагује у виду исказивања мржње, гнева или отворено агресивног понашања, али и кроз симболично понашање- кроз специфично одевање и сл. У ери отуђења и удаљавања од хуманих потреба, адолесценти одбацују систем живота својих родитеља и друштва и опредељују се за антисистем, заснован на идеји љубави као врхунске етичке вредности (Петровић, 1998).

Методолошки Оквир Истраживања

Предмет истраживања

Потреба за испитивањем прокриминалних вредности младих у нашем истраживању има своје извориште у свакодневном клиничком раду са адолесцентном популацијом. Специфичности њиховог система вредности, често недовољно диференцираног и недовољно докучивог у клиничком испитивању личности, наметнуо се као могући начин за диференцијацију наркоманске од ненаркоманске адолесцентне популације. Истраживање је обухватило адолесцената између седамнаест и двадесет седам година који смо узели као могући оквир адолесцентног психолошког лутања и изграђивања. Не улазећи у каузалност и долажење до одговора на питање да ли прокриминалне вредности условљавају зависнички стил понашања, или се кроз зависничко понашање формирају прокриминалне вредности, ово истраживање је имало за циљ утврђивање разлике у нивоу прокриминалних вредности код основне, групе адолесцентних наркомана и контролне, ненаркоманске групе адолесцената.

Циљеви истраживања

Општи циљеви

1. Утврђивање изражености прокриминалних вредности код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.
2. Диференцирање адолесцентног система вредности у односу на неке социо-демографске показатеље и особености личне историје.

Посебни циљеви

1. Утврђивање изражености макијавелизма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.
2. Утврђивање изражености склоности ка насиљу код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

3. Утврђивање изражености хипериндивидуализма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

4. Утврђивање изражености хедонизма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

5. Утврђивање изражености мачизма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

6. Утврђивање прокриминалних вредности унутар саме наркоманске групе, с обзиром на дужину наркоманског стажа.

7. Утврђивање разлика између испитиваних група у односу на злоупотребу цигарета.

8. Утврђивање разлика између испитиваних група у односу на ниво блискости са мајком.

9. Утврђивање разлика између испитиваних група у односу на ниво блискости са оцем.

10. Утврђивање разлика између испитиваних група у односу на самоизвештавање о постојању психичких сметњи.

Хипотезе истраживања

Опште хипотезе

1. Постоји статистички значајна разлика у изражености прокриминалних вредности код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

2. Постоје статистички значајне разлике у социо-демографским показатељима и особености личне историје код наркоманске и контролне и ненаркоманске адолесцентне групе.

Посебне хипотезе

1. Постоји статистички значајна разлика у изражености макијавелизма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

2. Постоји статистички значајна разлика у склоности ка насиљу код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

3. Постоји статистички значајна разлика у изражености хипериндивидуализма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

4. Постоји статистички значајна разлика у изражености хедонизма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

5. Постоји статистички значајна разлика у изражености мализма код наркоманске и контролне ненаркоманске адолесцентне групе.

6. Постоји статистички значајна разлика у модалитету и изражености прокриминалних вредности унутар саме наркоманске групе, с обзиром на дужину наркоманског стажа.

7. Постоје статистички значајне разлике између испитиваних група у односу на злоупотребу цигарета.
8. Постоје статистички значајне разлике између испитиваних група у односу на ниво блискости са мајком.
9. Постоје статистички значајне разлике између испитиваних група у односу на ниво блискости са оцем.
10. Постоје статистички значајне разлике између испитиваних група у односу на самоизвештавање о постојању психичких сметњи.

Варијабле истраживања

Независне варијабле

Наркомани. Према прихваћеним класификацијама и дефиницијама Светске здравствене организације, наркомани су особе које, услед честог или сталног узимања дроге испољавају периодичну или хроничну интоксикацију; затим, показују тежњу ка повећању количине дроге коју узимају испољавајући такву жудњу да се не могу обуздати нити чак привремено уздржати од узимања дроге, а свако лишавање од дроге их доводи у стање телесних и психичких патњи (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM IV, 1995)

Ненаркомани. Особе које не испољавају карактеристике опијатске зависности, нити дају податак о узимању дрога.

Зависне варијабле

Прокриминалне вредности. Скуп специфичних вредности преко којих се може разматрати субкултура криминалитета. Операционално одређење је у нашем истраживању реализовано преко скале прокриминалних вредности мр Б. Радовића која обухвата следеће скале: макијавелизма, субкултуре насиља, хипериндивидуализма, хедонизма и мушког шовинизма. У оквиру његовог упитника обухваћене су следеће скале: макијавелизма, субкултуре насиља, хипериндивидуализма, хедонизма и мушког шовинизма (мачизма). У каснијим анализама аутор је са сарадницима (Момировић, Хошек, Радовић и Кнежевић, 1994) дошао до претпоставке да је латентни садржај свих тих ставки аморалност. Циљ примене овог теста била је идеја да у основи склоности наркоманској зависности постоје неке специфичне, прокриминалне вредности, које би субгрупу наркомана значајно диференцирале од ненаркоманске адолесцентне популације

Макијавелизам је термин који је добио назив по италијанском мислиоцу Макијавелију, и односи се на деловање људи независно од моралних и других обзира. Макијавелизам означава схватање да су људи по природи кукавице, себични и неморални. Зато је оправдано бескрупулозно манипулисање њима лукавством, обманама, претња-

ма и ласкањем, како би се постигао неки циљ. Основни принцип макијавелизма је: „Циљ оправдава средство“. (<http://sr.wikipedia.org/sr-el/Makijavelizam>)

Хедонизам је тежња ка задовољству које је само по себи сврха и прави циљ свих деловања. Психолошки хедонизам заступа мишљење да појединац треба и мора да дела у циљу остварења жеље за задовољством, егоистички еротични хедонизам да појединац мора да дела у складу са оним што му највише доноси задовољство на дужи период и, најзад, универзални хедонизам да појединац мора да дела у складу са оним што ће током дугог времена да задовољава највећи број људи. Психотерапијска пракса је показала да постоје особе чије је животно „вјерују“ стално достизање задовољства и уживања у том стању. (<http://sr.wikipedia.org/sr-el/Hedonizam>)

Насиље означава однос између две стране у коме једна страна употребом или самом претњом употребе силе утиче на другу страну. Свуда где се бића труде да доминирају једно над другим, насиље постоји. Оно је обично неопходно у условима примитивног живота. Зависно од околине, тенденција ка насиљу може бити од битне важности за преживљавање. Оно је било неопходно у прошлости. Упркос томе, склоност ка насиљу се може регистровати као чести модел понашања и када оно није неопходно, да би се превазишао одређени проблем. Склоност ка насиљу препознајемо као устаљени облик понашања одређених појединаца који сваку ситуацију сукоба, доживљаја нанете неправде, личне деградације или задирања у индивидуалност, а са значајно сниженом толеранцијом на фрустрацију, користе за испољавање насилничког понашања, било да је у питању оно најчешће и најлакше препознатљиво-физичко насиље, или су у питању други модалитети-вербално, емоционално, и др. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Nasilje>)

Мачизам је концепт близак сексизму и темељи се на наглашавању мушкости, то јест особина које се сматрају традиционално мушким. Анић и Голдстеин у своме речнику (2000) мачизам дефинишу као «наглашавање мушкости, телесне снаге и храбрости, „одисање мушкошћу“. Мачо мушкарац је „типичан мушкарац, као тип негује се у осредњој шпанској и латиноамеричкој филмској продукцији (об. тамнопут, маљав, склон авантурама и уверен у супериорност мушкараца над женом)“ (Јојић, Матасовић, 2004:45). Мачизам почива на принципу наглашавања традиционалних мушких особина и улога и као такав нужно је повезан са сексизмом. Да би мачисти уопште могли истицати традиционалне мушке особине или улоге нужно је да пристају на поделу стереотипних родних улога, чије оправдање називамо сексизмом. (<http://www.queerbeograd.org/itaonica-mainmenu-64/feminizamanarhizam-mainmenu-33/183-seksizam-maizam-i-njihove-podjele>)

Индивидуализам је филозофски правац мишљења осећања и хтења који истиче да је човек одвојен и другачији од других и да је

целовита и недељива личност. Индивидуализам подразумева особен систем вредности, теорију људске природе и одређена политичка, економска, социјална и верска уверења и ставове. По индивидуалистима, све вредности морају се сагледавати кроз призму човека, индивидуе, којој се приписује највиши значај. Као теорија људске природе, индивидуализам инсистира на томе да ће интереси нормалне одрасле јединке на најбољи начин бити задовољене ако се јединки дозволи максимална слобода, уз одговорност за одабир циљева и средстава којима ће те циљеве постићи (<http://sr.wikipedia.org/sr-el/Individualizam>). У том смислу, *хипериндивидуализам* је супротност солидарности. Солидарност и крајња лична слобода су у антагонизму – социјализација и солидарност су нужни фактори за оснаживање вредности људског живота. Насупрот томе стоји хипериндивидуализам као као модел уважавања само сопствених потреба, чиме се потенцира игнорисање потреба других и ширих интереса заједнице.

Хедонизам уживање сматра врховним добром и циљем људског деловања. Уживање се може одредити врло различито: као физичко, као духовно, или обоје. Уживање је највише добро, а свако деловање би требало да тежи што већем повећању пријатности. Неке психолошке теорије у задовољству и уживању виде одлучујући фактор мотивације који има своје место у хармоничном развоју особе (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Hedonizam>).

Контролне варијабле

Пол, узраст, ред рођења, број деце у породици, склоност ка злоупотреби алкохола и цигарета, ниво блискости са оба родитеља, постојање психичких поремећаја, дужина наркоманског стажа.

Узорак истраживања

Наш узорак се састојао од 52 наркомана у основној групи и 100 ненаркомана адолесцената у контролној групи. Сачињавали су га адолесценти узраста од 17 до 27 година, релативно уједначеног унутар група, различитог едукативног и професионалног статуса (са најмање завршеном осмогодишњом школом). Узорком су обухвћене и жене и мушкарци у релативно уједначеном проценту у обе групе.

Табела 1. Приказ узорка с обзиром на пол испитаника

Пол		Контролна група	Основна група
Жене	бр	35	10
	%	35%	19.23%
Мушкарци	бр	65	42
	%	65%	80.77%

Табела 2. Приказ узорка с обзиром на старост испитаника

Пол		Контролна група	Основна група
Жене	бр	35	10
	просек година	21.885	24.1
Мушкарци	бр	65	42
	просек година	22.646	24.095

Због методолошки чистијег узорка, за коначну варијанту обраде резултата, посебно су сагледаване вредности само за мушке испитанике у обе групе, па је број тада износио укупно 107 испитаника, од тога 42 наркомана и 65 ненаркомана. Ове вредности које се односе само на мушкарце понуђене су негде као једине, или најчешће као паралелни показатељ уз резултате добијене на целом узорку.

Узорак наркомана сачињавали су хероиномани који су се добровољно јавили на лечење од зависности и у том периоду лечења су испитивани нашом батеријом тестова индивидуално, уз детаљну клиничку експлорацију. Контролна група се састојала од студената (Медицинског и Стоматолошког, Правног, Електронског, Филозофског и Машинског факултета и Нишу), ученика (Електротехничке и Медицинске средње школе) запослених и незапослених адолесцената по принципу пригодности узорка укључених у испитивање који су делом испитивани групном, а делом индивидуалном применом упитничког материјала, чија је природа и омогућила групно задавање по потреби.

Инструменти истраживања

Батерија тестова примењена у испитивању обухватала је:

Скалу прокриминалних вредности (ПКВ) Б. Радовића (1997) која је намењена мерењу прокриминалног система вредности; дефинисане су је преко скала макијавелизма, субкултуре насиља, хипериндивидуализма, хедонизма и мушког шовинизма.

Листа опитних података примењивана у форми стандардизованог интервјуа у случајевима када је испитивање било примењивано групно и односила се на податке из личне историје, од којих су неки подаци укључени у статистичку обраду и анализу.

Обрада података и примењене методе

У обради података коришћене су дескриптивне статистичке методе - средње вредности, стандардна девијација, Хи-квадрат и линеарна корелација, као и проценти изражених вредности чији резултати у самом прегледу резултата нису у значајнијој мери навођени с обзиром на већу илустративност резултата сложенијих статистичких поступака.

Дискриминативна анализа је омогућила да на основу повезаности подскала сваког од употребљених тестова покажемо где су разлике између клиничке и контролне групе најочљивије, у оквиру сложаја одређених параметара, а све у односу на независне варијабле. Примењена је на сваком од тестова појединачно, како на целом узорку, тако и на издвојеном подузорку мушкараца.

Квазиканоничком корелативном анализом је добијен распоред и профил свих параметара обухваћених упитницима и овај поступак је коришћен да дискриминира склоп варијабли и значајност њиховог учешћа, у оквиру целог узорка и такође подузорка мушкараца. Њиме су добијени коефициенти корелације испитиваних зависних варијабли са независним које су одредиле поделу на групу адолесцената наркомана и ненаркомана.

Основни Резултати Истраживања

Квазиканоничка корелациона анализа

Прва општа хипотеза делимично је потврђена.

Табела 3. Ниво корелације прокриминалних вредности за цео узорак и подузорак мушкараца зависно од групе којој припадају

Назив скале	Цео узорак	Подузорак мушкараца
МАК	0.43	0.52
СКН	0.44	0.42
ХИП	0.56	0.59
ХЕД	0.43	0.42
МАЧ	0.26	0.32

Испитаници у основној наркоманској групи, према испитиваним прокриминалним вредностма, по резултатима добијеним овим поступком, показују значајно повишење само на скали хипериндивидуализма, док се остале прокриминалне вредности за наркоманску и контролну групу незначајно разликују. Код подузорка мушкараца све прокриминалне вредности повишене су у односу на цео узорак у који су ушли и женски испитаници, али ипак нема статистичке значајности разлика између целог и подузорка мушкараца.

У складу са тим, само трећа хипотеза је потврђена, док се код осталих хипотеза није показала статистичка значајност.

Дискриминативна анализа

Дискриминативна анализа показује да су нивои прокриминалних вредности, овде приказани од највиших ка нижим, код нарко-

манске групе најизраженије када је у питању субкултура насиља и хипериндивидуализам и значајно различите у односу на ненаекоманску контролну групу.

Табела 4. Дискриминативна анализа нивоа повезаности прокриминалних вредности са групом којој припадају

Назив скале	Ниво корелације
Субкултура насиља	0.91
Хипериндивидуализам	0.8
Мачизам	0.62
Макијавелизам	0.45
Хедонизам	0.43

Табела 5. Дискриминативна анализа нивоа повезаности прокриминалних вредности са групом којој припадају за подузорок мушкараца

Назив скале	Ниво корелације
Хипериндивидуализам	0.93
Субкултура насиља	0.62
Макијавелизам	0.5
Хедонизам	0.38
Мачизам	0.26

У оквиру ових резултата, значајност разлика није посебно упадљива између две испитиване групе, па се не може говорити о посебној изражености разлика. Код субузорок мушкараца, разлике су значајније и изразитије, са другачијим распоредом и израженошћу. Код целог узорка најизраженија је субкултура насиља а затим хипериндивидуалност, док је код подузорок мушкараца однос ове две најзначајније вредности обрнут.

Табела 6. Приказ прокриминалних вредности паралелно за цео узорак и подузорок мушкараца, према нивоима значајности разлика између испитиваних група, добијених дискриминативном анализом

Назив скале	Цео узорак		Подузорок мушкараца	
	Ф	Ниво значајности	Ф	Ниво значајности
Макијавелизам	1.12	0.29	1.46	0.23
Субкултура насиља	4.58	0.03	2.25	0.14
Хипериндивидуализам	3.57	0.06	5.06	0.03
Хедонизам	1.04	0.31	0.88	0.25
Мачизам	2.13	0.15	3.39	0.54

Разлике у односу на наркомански стаж

Код прокриминалних вредности, вишегодишњи наркомани показују изразитији хедонизам, хипериндивидуализам и склоност ка насиљу у односу на наркомане краћег стажа. Овакав налаз може се сагласно тумачити уз претходни налаз, као одабир егоцентричног, хипериндивидуалистичког приступа, чак са склоношћу ка насиљу која карактерише неадекватне интерперсоналне односе.

Табела 7. Приказ изражености прокриминалних вредности наркоманске групе према дужини наркоманског стажа.

Назив скале	Ниво корелације
Хедонизам	0.78
Субкултура насиља	0.44
Хипериндивидуализам	0.43
Макијавелизам	0.26
Мачизам	-0.01

Прокриминалне вредности, глобално гледано, нису изразито специфичне за наркомане, како би се могло очекивати за девијантну субгрупу с обзиром на сложај диспозиција личности који одговара структури криминалаца, нађеној у истраживањима структуре личности делинквената Г. Кнежевића и Б. Радовића (Радовић, Кнежевић, Кузљевић 1993). Они „криминогеном диспозицијом” називају склоп који карактерише генерална конативна дисфункционалност, праћена израженом агресивношћу и импулсивношћу, уз инфериорно функционисање виших контролних и интегративних регулаторних контролних механизма. Иако би се могла очекивати подударност и код показаних прокриминалних вредности, она није потвђена, па то може навести на додатна истраживања о специфичности ове групе у односу на групу делинквената и криминалаца. У литератури се могу наћи подаци о само-деструктивности као карактеристици која се може регистровати у адолесценцији (Noshpitz 1994). Ипак, упоређујући је са нашом контролном групом, група наркомана показује значајно повишен хипериндивидуализам, што одговара добијеном налазу о премешеним комуникацијама са другима. У оквиру упоређивања унутар саме наркоманске групе, релативно је повишен хедонизам код наркомана са дужим стажом коршћења опијата, као и виши хипериндивидуализам него код оних чији је стаж до четири године, што можемо узети као показатељ повлачења из социјалног окружења уз суштински све неадекватнији однос са средином.

Разлике у односу на контролне варијабле

Упоредјујући групу наркомана и контролну адолесцентну групу, по неким параметрима добијеним из анамнестичких података, такође се могу запазити значајна разликовања у самоизвештају о односима са оба родитеља.

Као контролне варијабле узете су неке у односу на које се настојало проверити да ли показују значајну повезаност са припадношћу наркоманској односно ненаркоманској групи. Неке од њих, као што је склоност узимању алкохола или конзумацији цигарета, узете су са претпоставком да ће такође бити изражене ако постоји општа предиспозиција ка испољавању зависничких облика понашања. Испитивање које је полазило од пола, броја деце и реда рођења у породици трагало је за могућим прваилностима у оквиру којих породична организација и сама полна припадност утичу на опредељивање за наркоманију. Ставке које су се везивале за однос са родитељима требало је да кроз самоизвештавање у једном исказу прикажу не само став према сваком од родитеља, већ и то како испитаници виде тај обострано условљен однос. Психичке сметње као контролна варијабла наметнуле су се у контексту опште претпоставке о специфичној вулнерабилности субкултуре наркомана.

У односу на пол испитаника, није се показала значајна повезаност са склоношћу да се определи за једну или другу групу.

Тakoђе се значајне корелације нису показале ни код брачног статуса.

Ред рођења или број деце у породици као контролне варијабле не дају значајне вредности које би говориле о повезаности са независним варијаблама.

Конзумација алкохола није значајно повезана са припадношћу групи наркомана или ненаркомана.

Значајни резултати добијају код склоности ка конзумацији цигарета и припадања наркоманској субгрупи па се показује да је и значајно фреквентнија употреба цигарета у оквиру субкултуре наркомана у односу на величину подзорка.

Табела 8. Хи-квадрат - Ниво повезаности конзумације цигарета и припадности наркоманској подгрупи

	Контролна група	Основна група	Укупно	Ниво значајности
Пушач	53 (од 100 укључених)	50 (од 52 укључена)	103 (од 152 укључена)	
%	53.00%	96.15%	67,76	0.000000

Сличне резултате добијају Вилалби Ј. и Небот М. који у односу на пол и конзумацију алкохола не добијају значајне разлике упоређу-

јући групу наркомана и ненаркомана (Villalbi, Nebot, Ballestin 1995). Они износе гледиште да је адолесценција кључни период за изазов прихватања конзумације дувана, алкохола и дрога, а да је правовремено познавање ставова, веровања, запажања и понашања тинејџера неопходно за креирање и евалуацију превентивних мера.

У стандардизованом интервјуу констатован квалитет односа са мајком, дефинисан преко алтернатива хладан-умерено близак-близак, у високој је корелацији са припадношћу наркоманској односно ненаркоманској групи. Може се рећи да је значајан проценат оних који извештавају о хладном односу са мајком у наркоманској групи. То корелира са налазима у оквиру упитничког материјала који говоре о негативном ставу адолесцентног наркомана према мајци.

Табела 9. Хи квадрат- блискост односа са мајком као контролна варијабла

Однос са мајком	Контролна група	Основна група	С	Ниво значајности
Мајка недостаје	2 (2%)	5 (9.61%)	7 (4.6%)	
Хладан однос	4 (4%)	9 (17.30%)	13 (8.6%)	
Умерено близак	69 (69%)	25 (48.07%)	94 (61.8%)	
Близак однос	25 (25%)	13 (25%)	38 (25%)	
С	100	52	152	0.00317

Још значајнија је корелација односа са оцем и опредељеношћу за наркоманску или ненаркоманску субгрупу, узимајући у обзир да се о односу са оцем самоизвештавало, као и код претходне ставке, кроз алтернативе хладан - умерено близак - близак. Запажа се висока корелација између хладног односа са оцем и припадања наркоманској групи у складу са резултатима упитника о ставовима где став према оцу такође значајно негативан.

Табела 10. Хи квадрат- блискост односа са оцем као контролна варијабла

Однос са оцем	Контролна група	Основна група	С	Ниво значајности
Отац недостаје	6 (6%)	7 (13.46%)	13 (8.6%)	
Хладан однос	15 (15%)	19 (36.53%)	34 (22.4%)	
Умерено близак	61 (61%)	22 (42.30%)	53 (54.6%)	
Близак	18 (18%)	4 (7.69%)	22 (14.5%)	
С	100	52	152	0.00287

Може се рећи да је овај налаз подударан са већ добијеним вредностима према родитељима испитаним преко упитника ставова а

који експлицирају високу позитивну корелацију између припадности наркоманском субузорку и неадекватног става према родитељима.

Резултати указују и на значајну корелацију између постојања психичких сметњи и припадања групи наркомана, али немамо назнаке о томе да ли су сметње констатоване пре или у периоду зависништва од опијата. Упркос томе, ова корелација се може сматрати драгоценим показатељем несумњиве различитости инциденце психичких сметњи код клиничке и контролне групе.

Табела 11. Хи квадрат- постојање психичких сметњи као контролна варијабла

Психичке сметње	Контролна група	Основна група	С	Ниво значајности
Нису регистроване	87 (87%)	33 (63.46%)	120 (78.95%)	
Регистроване	13 (13%)	19 (36.53%)	32 (21.05%)	
С	100	52	152	0.00073

Дискусија и закључак

Почетна дилема од које је кренуло наше истраживање била је да ли се адолесцентни наркомани од ненаркомана адолесцената могу диференцирати преко аспекта њиховог система вредности названог прокриминалним вредностима. Уз то су упоређиване демографске карактеристике и неке специфичности личне историје које би такође могле указати на неке тачке диференцијације. Утврдили смо да велике разлике у прокриминалним вредностима између наркоманске и ненаркоманске популације у нашем истраживању нема, тј. да није модалитет и интензитет прокриминалних вредности оно што их доминантно диференцира. Значајне разлике у односу према родитељима, склоности злоупотреби цигарета и постојању психичких сметњи само су неки од фактора које можемо сматрати елементима који су вези са зависничким понашањем. Из налаза истраживања možмо рећи да је просечан припадник испитиване наркоманске популације хипериндивидуалиста, према мерилима прокриминалних димензија, и то све изразитије са годинама наркоманског стажа. Овакав налаз би могао бити полазиште евентуалне дилеме да ли је моралност-аморалност, односно испољавање или неиспољавање прокриминалних вредности битна одредница могућности да се неко определи за криминалне облике понашања, упркос подударним диспозицијама личности које и наркомани показују као релативно хомогена група која се по овим параметрима значајно разликује од ненаркомана, према истраживањима њихове структуре и димензија личности (Илић Б.

1998). Чини се да убедљиве разлике на нивоу димензија личности ипак чине основну и кључну разлику наркоманске у односу на осталу адолесцентну популацију. Дисоцијација, на когнитивном и когнитивном нивоу, као основа формирања недовољно јасних ставова, може бити основа негативизма као сурогата за недостатак других, алтернативних вредности на којима би се заснивало планирање и формирање будућности.

Нарушена равнотежа у самој личности кроз неадекватно формирање ставова и деловање вредносног система, код наркомана делује неповољном динамичком снагом за прилагођавање конвенционалним оквирима социјалног контекста. Очекивано „изоштравање погледа“ на свет (Жлебник, 1972) који сада адолесцент може да схвати са већом аутономношћу и апстрактношћу, код наркомана адолесцената изостаје, као и доживљај дубље мотивације и обавеза за сопствене поступке. У том смислу, налази овог истраживања говоре пре у прилог предиспонираности заснованој на димензијама личности за формирање наркоманске зависности, а преко ових предиспонирајућих димензија се даље могу схватити и мањкавости у погледу прилагођавања уобичајеним системима веровања и вредности. Када се нађу заједно „погодна“ дрога, незрела и инсуфициентна личност која живи у неповољним социјалним приликама, онда се обично у великом проценту успоставља стање зависности и везе између човека и дроге (са често трагичним последицама за појединца, породицу и ширу друштвену средину) (Кецмановић, 1989). Препознавање субјективног система вредности и ослањање на постојећа позитивна вредносна усмерења, у изграђивању недотајљивих компоненти и јачању оних које су у вредносног система недовољно изграђене, у терапијском раду психолога и у превентивном сислу може имати позитивне резултате.

Свеобухватни приступ проблему превенције, који се сматра најбољим начином за борбу против наркоманије, тако мора подразумевати изразито широко поље деловања, како би се адаптација адолесцента олакшала и потенцирали позитивни потенцијали личности. Систем вредности наркомана, актуелно негативистичан и уз недостајућу динамизирајућу снагу, заснован је првенствено на предиспозицији особе за такав начин реаговања, али се свеобухватним усмеравањем пажње на формативни утицај социјалног контекста, могу створити повољнији услови за успешан исход адолесцентне потраге.

Маладаптивни облици понашања наркомана се, дакле, према налазима нашег истраживања не могу везивати првенствено за обрасце социјалних вредности, већ се мора говорити о предиспонирајућим димензијама личности на чијој се основи даље формирају недовољно дефинисани системи вредности који код адолесцентних наркомана одишу глобалним негативизмом.

Литература

- Деспотовић А., Игњатовић М. 1980, *Зависност од дрога и лекова – наркоманије*, Институт за документацију заштите на раду, Ниш.
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM IV*, 1995, Fourth edition, International version, American Psychiatric Association, Washington DC.
- Голндер Вуков, 1990, Социокултурни миље наркоманске породице, *Социологија*, вол. XXXII, бр 1-2, јануар-јуни.
- Хајдуковић Ч, 1981, *Период адолесценције, Душеви живот човека I*, Слобода Београд, Дневник Нови Сад.
- Хавелка Н. и сарадници 1990, *Ефекти основног школовања*, Институт за психологију Филозофског факултета, Београд.
- Hovdenakk I, 1994, *Attitude to addicting drugs*, Sykerl.Fag, Norway.
- Илић Б, 1998, *Психолошки профил система вредности адолесцентних наркомана*, магистарски рад, Филозофски факултет Београд.
- Кецмановић Д. И сарадници, 1983, *Психијатрија*, Медицинска књига, Загреб.
- Кецмановић Д. 1989, *Психијатрија I том*, Медицинска књига Београд-Загреб.
- Kramer J.F. 1975., *A manual of drug dependence*, World health Organisation, Geneva.
- Kranzler H.R, Satel S., Apter A., 1994, *Personality disorders and associated features in cocaine dependent inpatients*, Comprehensive Psychiatry.
- Крстић Д.1988, *Психолошки речник*, ИРО „Вук Караџић“ Београд.
- Маслов А. 1982, *Мотивација и личност*, Нолит Београд.
- Milbauer B., 1972. *Drug Abuse and Addiction*, Signet Book, New York.
- Montoya I.D., Haertzen C., Hess I.M., 1995, Comparisom of psychological symptoms between drug abusers seeking and not seeking treatment, *Journal of Neurosis and Mental Diseases*.
- Морић С. 1991., *Психијатрија*, Медицинска књига Београд-Загреб.
- Noshpitz J.D., Jan. 1994, Self-destruktivness in adolescence, *American Journal of Psychotherapy*.
- Петровић М., 1973, *Вредносне оријентације делинквената*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
- Петровић С. 1998, *Дрога и људско понашање*, Дечје новине, Г. Милановац, 1998.
- Петровић С. 1978, Лечење наркоманије, *Психологија* бр 3, стр.43-50, Београд.
- Петровић С. 1988, *Личност наркомана*, Дечје новине, Г. Милановац.
- Петровић С. 2000, *Личност наркомана, Саветовање Наркоманија и кривична одговорност*, Зборник радова.
- Поповић Б., 1977, *Увод у психологију морала*, Научна књига Београд.
- Поро А., 1990, *Енциклопедија психијатрије*, Нолит Београд.
- Радовић Б., Кнежевић Г., Кузељевић Б., 1993, *Таксономска анализа узорка осуђених лица с обзиром на њихове прокриминалне вредности*, ИКСИ, Београд.
- Ray O.S. 1972. *Drugs, Society and Human Behaviour*, St.Luis Mosby.
- Villalbi J.R., Nebot M., Ballestin M., 1995, *Adolescent faced with Additives: tabaco, alcohol and drugs*, Med.Clin.Barc.
- Жлебник Л.1972, *Психологија детета и младих III*, Делта-Прес, Београд.
- Звонаревић М.,1978, *Социјална психијатрија*, Школска књига, Загреб.
- Шепаровић З. 1981. *Криминологија и социјална патологија*, Правни факултет Загреб.
- http://www.blic.rs/stara_arhiva/arhiva/2006-06-28/strane/svet.htm
- <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Svaki-deseti-uchenik-probao-drogu.lt.html>
- <http://www.pobjeda.co.me/citanje.php?datum=2007-06-05&id=119499>
- <http://www.queerbeograd.org/itaonica-mainmenu-64/feminizamanarhizam-mainmenu-33/183-seksizam-maizam-i-njihove-podjele>
- <http://sr.wikipedia.org/sr-el>

Bojana Dimitrijević, Niš

PRO-CRIMINAL VALUES OF ADOLESCENT DRUG-ADDICTS

Summary

The dilemma that started this research was whether we could differentiate drug using adolescents from drug-free ones from the aspect of their system of values, called pro-criminal values. The need for examining the pro-criminal values of young people in our research has its origins in daily clinical work with the adolescent population. The specific nature of their system of values, often insufficiently differentiated and not appropriately understandable in the clinical research of the personality, has been presented as a possible way for differentiating the drug using from the drug free adolescent population. The research concentrates on adolescents between the age of 17 and 27, which was taken as a possible frame of adolescent psychological wandering and exploration.

Not going further into the causality and reaching the answer to the question of whether pro-criminal values condition addict-style behavior or are formed through addict-style behavior, the goal of this research was to determine the difference of the levels of pro-criminal values of the basic group, one made of adolescent drug-users, and the control group, made of adolescents not using drugs.

Demographic characteristics were compared, along with some of the specific details of the subjects' personal history, which could also shed light on some of the differentiation points.

We have established that there was no significant difference between the pro-criminal values of the drug using and drug free population in our research, meaning that the modality and intensity of the pro-criminal values is not something that makes a predominant differentiation between the two groups.

The significant differences in relations with their parents, tendencies toward the abuse of cigarettes, and the existence of mental issues, are only a few of the factors we can consider to be elements related to addict-style behavior. From the results of this research, we can say that the average member of the examined drug using population is a hyper individualist, according to the measures of pro-criminal dimensions, and that this trait gets more accentuated along with the years of drug use.

Key Words: pro-criminal values, hyper individualism, addict-style behaviour, adolescents